

Szilas László

EGYHÁZTÖRTÉNELMI MEGGONDOLÁSOK

Jézus Krisztusnak, a második isteni személynek megtestesülése mutatja, hogy van egy mód, amellyel az isteni, az örök be tud lépni az időbe, a történelemben anélkül, hogy lényegét feladná, vagy az időbeliség korlátait szétrepesztené. A kinyilatkoztatásban Isten emberi módon, főleg a szó, a beszéd által közli önmagát. Ezáltal a kinyilatkoztatás történelmi jellegű lesz. Önmagában, lényegéből következően természetesen változhatatlan és örök, de minden időre kötve van a történelem konkrét formáihoz. Hiszen az isteni kinyilatkoztatás hordozói emberek, akik a térben és időben élnek, akiknek történelmük van. Ezáltal a kinyilatkoztatásnak is van történelme. A második isteni személy megtestesülésével Isten belenyúlt a történelemben, működik benne. Közreműködésre azonban meghívja az embert is.

Az egyházat nevezhetjük a továbbélő Krisztusnak is. Ő alapította, mint látható, meg tapasztalható közösséget, amely az idők végéig létezni fog. Az egyház tagjai azonban a térben és időben élő emberek. Csak bennük válik Jézus Krisztus egyháza láthatóvá, és rajtuk keresztül működik ebben a világban. Ebből feszültségek, veszélyek állnak elő. Krisztusban az emberi természet hordozója a második isteni személy volt, teljes egységben. Ez azonban nem áll az egyházra. Benne az isteni és emberi nem alkot hiposztatikus uniót. Az istennek hordozója itt az ember minden esetlegességével, gyengeségével és főleg bűnével együtt. A bűnös ember mindig is megpróbálhatja, hogy keresztülhúzza az Isten terveit. Megvan a szabadsága ahhoz, hogy a saját akaratát az Isten elgondolása ellenében is meg akarja valósítani Ennek súlyos következményei vannak az egyház életére, önmagának a világban való megvalósítására nézve. Az egyháztörténelem ezt lépten-nyomon mutatja. Mi következik ebből az egyház életére és történelmére nézve?

Az egyház létéhez hozzátartozik történelme is. Azt el kell fogadnia úgy, ahogy volt. Az egyház nem törölheti ki múltját, nem teheti meg nem történtté. Életét nem kezdheti el újból egy nullponton. Ha ezt megkísérelné, akkor feladná önmagát. A pápaság történetének „sötét százada”, a nyolcadik-kilencedik század, vagy VI. Sándor pápa éppen úgy hozzátartozik az egyház történelméhez, ha elrettentő példaként is, mint a nagy szentek élete. A mélypontokat is vállalnunk kell az egyház életében, s nem szabad megkísérelnünk, hogy ezeket „ki-magyarazzuk” vagy „elapologizáljuk”. Nem szabad, hogy olyan egyháztörténelem-tanítás kapjon helyet, amelyet magam is megértem diákkoromban. Tanárunk

kifejtette VI. Sándor pápával kapcsolatban, hogy igen, voltak gyerekei, de csak mint bíborosnak. Miután pápává választották, felhagyott erkölcsstelen életével. Ez az állítás így egyszerűen hamis, amint a forrásokból ki lehet mutatni. Az igazságot, a történelmi tényt vállalnunk kell, bármennyire szégyenletes legyen is.

Az egyháznak mindig megvolt az ereje, hogy mélypontjain előbb-utóbb túljusson. Ezzel kapcsolatban gyakran mondjuk, hogy az egyház valamelyik tagja „forradalmi megújulást” hozott. A kifejezés nem szabatos. Az egyház megújulása nem valami soha addig nem létező erőből vagy meglátásból indult ki, hanem mély önvizsgálatból és visszatérésből az eredetihez, a krisztusi tanításhoz és életformához. Mindezt tette azért, mert a mindenkori jelen legfontosabb feladatának tartotta, s a visszatekintésből szükségszerűen mindig a jövőbe nézett. Azt is mondhatjuk, hogy ez az egyház titka: hogyan találja meg a legégetőbb feladatot és annak megoldását, s honnan veszi az erőt, hogy reményteljesen a jövőbe nézzen. Még egy VI. Sándor pápának is voltak ilyen pillanatai, ha nem is tartósan. Amikor elsőszülött gyermekét, Juant, Gandia hercegét, éjszaka Rómában meggyilkolták, s csak két nap múlva halászták ki holtan a Tiberis folyóból, akkor annyira megrendült, hogy az egyház reformjának kidolgozására egy bizottságot hozott létre. A javaslat, amit előterjesztettek, a legjobbak közé tartozik a Trienti Zsinat előtti időkből. Sajnos, a megvalósításra már nem gondoltak. De más példát is említhetünk. III. Ince azok közé a pápák közé tartozott, akiknek földi hatalma is igen nagy volt. Ez az ember, akinek pápai udvarában akkor a szó szoros értelmében vett világpolitikát csináltak, fogadta azt a néhány szegény és ismeretlen toszkánai vándorprédikátort, akik Asszisi Ferenc vezetésével előadták tervüket, hogy az igazi evangéliumot szeretnék hirdetni, és életükben, amennyire csak telik tőlük, a krisztusi szegénységet szeretnék megvalósítani. A különbség a két ember között igen nagy volt. S a hatalmas uralkodó elfogadta a tervet és áldását adta rá, mert megérezte, hogy a meggazdagodott középkori egyházban erre a tanításra és erre az életpéldára van leginkább szükség. Asszisi Szent Ferenc és rendje mutatja azonban azt is, hogy az egyház életében a komoly visszatekintés a krisztusi tanításra és életformára mindig nagy megújuláshoz vezet. Ezen nem kell csodálkoznunk. Krisztusban számunkra adva van az egész teljesség. Ő az Alfa és Omega, a kezdet és a vég. Visszatekintve az eredetre őt látjuk, s ugyanakkor tudjuk azt is, hogy ő a cél, jövőnk végpontja.

Emiatt az egyháznak különös kapcsolata van a hagyománnyal. Jézus Krisztusban Isten az egész világnak kinyilatkoztatta önmagát. Ezt azonban nem teszi meg minden új nemzedéknek. Ha én Isten önkinyilatkoztatását el akarom fogadni, ha azt a magam számára életfontosságúnak tartom, akkor bele kell állnom magamnak is az Isten népének szent hagyományába. A kinyilatkoztatás csak akkor lehet számomra jelenlevő. Ez a szent hagyomány az, ez a krisztusi életforma, amit az egyház egész történelme folyamán újra és újra meg akar valószínűsíteni. Ha az emberiség ezt a természetfölötti kinyilatkoztatást valami módon

teljesen elfelejtené és elveszíténé, az végzetes lenne. Nincs olyan ember, aki saját erejéből újra meg tudná találni. Az egyházban egész történelme folyamán élt és ma is él ez a hagyomány. Ahhoz, hogy én ehhez az egyházhoz, az Isten népéhez tartozzam, meg kell lennie bennem a készségnek és akaratnak arra, hogy ezt a hagyományt elfogadjam. Más szóval kifejezve engedelmesnek kell lennem Isten és egyháza iránt.

Ehhez a szent hagyományhoz nyitja meg számunkra a kaput az egyháztörténelem. Brox Norbert így fejezte ezt ki: „(Az egyháztörténelem) mutatja a hit így és nem másképp megtett útját, ami a hit és az egyház megértésére és „átvételére” nézve nem lehet többé közömbös” (Kirchengeschichte heute, 72. o.). A szenthagyományban tehát a „hit útját” mutatja meg az egyháztörténelem. A történelemtudomány módszereivel kutatja például az első egyetemes zsinatok munkáját; honnan, hogyan és miért fogalmazták így a hitvallást, és nem másképp. Hihetetlenül aprólékos munka ez, de feltétlenül szükséges a hit szabatos megértéséhez. Az egyháztörténelemből tudhatjuk meg, hogy minden egyetemes zsinat tanainak megfogalmazásában egy bizonyos irányt vesz fel, és a hit áthagyományozott tartalmát a tévtanokkal szemben meg akarja védeni. Csak a 2. Vatikáni Zsinat tartózkodott kifejezetten ettől a munkamódszertől.

A szenthagyomány mellett az egyház megőrzött számos más, tágabb értelemben vett hagyományt, szokást. Ezekben tükröződik az elmúlt korok vallásos élete, lelkisége, liturgiája s egyéb tevékenysége. Az egyházi élet megnyilvánulásainak, jogrendszerének, az egyház parancsainak szükségük van a történelem fényére, mondotta az oratorianus Thomassin, az egyházjog történetének első mestere. Főleg Közép-Európa egyháztörténelmi kutatásaiban hosszú ideig elhanyagolt terület volt a lelkiség, a keresztények vallásos életének története. Pedig ez igen fontos szempont. Gyorsan változó időkben a népi vallásosság megnyilvánulási formáinak ismerete nagyban hozzásegíthet ahhoz, hogy ne adjunk fel túl gyorsan vallási gyakorlatokat, amelyek nemzedékek lelki életének hordozói voltak. Ezzel persze nem az úgynevezett „hagyományos” kereszténység védelmére akarunk felszólítani, hanem történelmi ismereten alapuló józan értékelésre. Világos, hogy a tradicionalista magatartás, amely csak a régihez ragaszkodik és minden újat alapjában elvet, nem értette meg soha az egyháztörténelem tanítását. Csak a hit maga változtathatatlan és örök. Megnyilvánulási formái azonban a liturgiában, a hívek vallásos életében változó jellegűek. Az egyház lelkiségének története mutatja nekünk, hogy ezek a lelki gyakorlatok korhoz kötöttek, s ha elmúlóban vannak, nem lehet őket mesterségesen új életre támasztani. A közelmúlt egy példájával szeretném ezt az állítást bemutatni. A Szent Vér tisztelete a középkorban nagyon elterjedt, a vallásosság fő megnyilvánulási formáihoz és a hívek imaéletének központjához tartozott. Az idők folyamán azonban „modernsége” megszűnt. Megmaradt a litánia és az ünnepnap a liturgikus naptárban. XXIII. János pápa megpróbálta, hogy új életre keltse. Az ünnepnap a liturgikus naptárban és a papi zsolozsmában a legmagasabb fokra került. Ez azonban a Szent Vér tiszteletét nem tette élőbbé. A

2. Vatikáni Zsinat után a liturgikus reformban belekerült ez az ünnep igazi teológiai helyébe, az Úrnapjába. Ennek mai hivatalos neve: „A mi Urunk Jézus Krisztus testének és vérének ünnepe.”

A 2. Vatikáni Zsinat atyái bizonyára ezekre a hagyományokra gondoltak, amikor különböző határozataikban kifejezetten utaltak arra, hogy a reformrendeletek tartsák mindig szem előtt a történelmet. Főleg a teológusokat figyelmeztetik, hogy kutatásaikban vegyék figyelembe az egyháztörténelem tanítását is. A papok képzéséről szóló dekrétumban szerepel az előírás, hogy az általános egyháztörténelmet tanítani kell (c. V., art. 16). Erről nem szabad lemondani és az egyháztörténelmet a teológia részletáigra felosztani. Nem lehet olyan szűk keretbe beleszorítani, mintha feladata csak az lenne, hogy az egyházat a történelméből vett támadások ellen megvédje. Az egyháztörténelem oktatásának célja, hogy átfogó képet adjon, amelybe a teológiai tudomány egyes ágait szervesen be lehessen építeni, s amelyből azok igazán érthetővé válhassanak. A teológia irányai csak ágai az egy fának, amelyet legjobban az egyháztörténelem tud bemutatni. Az egyháztörténészeknek ennek a feladatnak tudatában kell végezniök munkájukat, s nem szabad az elengedhetetlen részeket kutatásában az egészet teljesen szem elől veszíteniök.

Érdekes, hogy éppen most június végén tartottak Rómában egy három napos nemzetközi egyháztörténelmi szimpoziumot, 11 ország részvételével, amelyen az egyháztörténet és a teológia alapvető viszonyát, valamint az előbbinek módszertani kérdéseit tárgyalták. A két fő előadó a münsteri Iserloh és a luzerni Conzemius professzor volt.

Ez manapság annál fontosabb, mert a történelmi öntudat a mai társadalomban, de az egyházban is mindig jobban gyengül. Veszélyes fejlődés ez, amely az utolsó húsz–harminc évben eléggé nyilvánvalóvá lett. Első jelei ennek a fejlődésnek, hogy a történelmi ismeretek, a történelmi képzés mindig hiányosabbá válnak. Akadnak egyes országokban már olyan törekvések is, amelyek a történelem tanítását a középiskolák tanmenetéből teljesen ki akarják törölni. Szerintük ez a mai társadalomnak semmit sem használ, sőt leginkább csak ártalmára van. Helyére a társadalomtudományt szeretnék tenni. A történelmi ismeretek hiányossága azután oda vezet, hogy az általános szóhasználatban egyes fontos fogalmakat teljesen új, történelmietlen tartalommal töltenek meg. K. Reppen hozott erre a fejlődésre a nyelvtörténelemből egy érdekes példát (Seminarium 13 [1973] 61–62. o.). A „konzervatív” szó használatát elemzi. Ez Németországban a múlt század harmincas éveitől kezdve politikai fogalom volt. Pontosan körülhatárolt történelmi jelenséget fejezett ki, amelynek egy bizonyos történelmi öntudat felelt meg. A 60-as évek végén az egyházon belüli vitákba is belekerült ez a szó. Itt körülbelül azt jelenti, hogy „ortodox”, de mellékszövegeként benne van, hogy „időszerűtlen”, „maradi”, „vidéki”. Ha valaki ma ezt a szót az állami vagy egyházi életben az eredeti értelemben akarja használni, komoly félreértéseknek teszi ki magát.

Ahogy az ember nem menekülhet a múltjától, élettapasztalatától, úgy a társadalom sem. Ez a tapasztalat, ez a „hagyomány” az ember fejlődésének építő eleme, amelyet élő tapasztalatcserében, belső dialógusban meg is változtathat, más szóval újat teremthet. Ami az egyedi ember számára az élettapasztalat, az lehet a társadalom nagy csoportjai számára a történelem. Számukra is szükséges a múlt, amely mindig belenyúl a jelenbe. A társadalmi csoportok múltjával, történelmével és hagyományával való foglalkozás szükséges marad, amíg csak ez a társadalom fennáll.

Amint mondtuk, a történelmi öntudat pusztulása veszélyes lehet az emberi társadalomra nézve. Még veszélyesebb lenne ez az egyházra. Ha a történelmet ki akarnánk iktatni az egyház életéből, akkor annak életbevágóan fontos alapjait támadnánk meg. Ha mi a szenthagyományt feladnánk, magát az egyházat adnánk fel. Hiszen az egyház a hit letéteményese. Feladata, hogy a kinyilatkoztatást, a depositum fidei-t őrizze és tartsa életben a világ végéig.

A szenthagyomány megőrzése, a „hit útja” az egyházban nem jelent történelmi monotoníát. S még kevésbé jelenti azt, hogy az egyháztörténelem tárgyát leszorítsuk az egyetemes zsinatok tárgyalására, a pápák és a hierarchia megnyilatkozásaira és esetleg a dogmatörténetre. Az elmúlt századok egyháztörténeti munkái sokszor azt a benyomást keltik, hogy csak a pápák, az egyházpolitika és a teológia története a fontos, másra alig voltak tekintettel. Pedig a hit az egyház tagjaiban, minden megkereszteltben is él, azok is hordozói. A hívek vallásos életének megnyilvánulásai ezt a hitet fejezik ki és valósítják meg az életben. Ők is mutatják a „hit útját”. Ezért nagyon is szükség van egy átfogóbb, az egyház egész életét tekintetbe vevő egyháztörténelemre. A huszadik század kutatásai ebből a szempontból nagy lépéseket tettek előre. A missziók története nemcsak lényeges hibákra és mulasztásokra hívta fel a figyelmet, hanem a teológia számára is fontos kérdéseket tett fel, például az üdvösségtannal kapcsolatban. A harmincas évek közepétől kezdve kutatják a franciák az egyház tömegeinek vallásos életét s annak okait, hogy mi okozta olyan nagy mértékben a hittől való elszakadást. Ennek a módszernek egyik eredménye az egyházmegyék történetének ilyen irányú megírása. Ebből már több mint tíz kötet jelent meg. A népi vallásosság formáinak kutatása is fényt vethet arra, hogy hogyan élt és él a hit. Így felsorolhatnánk még sok más szempontot is.

Az egyháztörténelemmel való foglalkozásban egy a fontos. Nem szabad félnünk az igazságtól. Az egyház élete, ahogy a történelem mutatja, nem állandó süllyedés az ősegyháztól napjainkig. Inkább hullámvonallal lehetne ábrázolni. Az emberi vonás mindig is jelentkezett, de nemcsak a hullámvölgyekben. Igazi magaslatokra is feljutott. Az emberi gyengeséggel, a bűnnel számolnunk kell, s megnyilatkozásait az egyház történetében mint tényeket el kell fogadnunk. Velük kapcsolatban azonban annál világosabban láthatjuk azokat az erőket, amelyek a megújuláshoz, az igazi reformhoz vezettek. Ha nyílt szemmel nézzük az egyháztörténelmet, megláthatjuk, hogy ma is képes derűlátóvá tenni bennünket.

Felhasznált irodalom:

- Jedin, Hubert. *Einleitung in die Kirchengeschichte. Handbuch der Kirchengeschichte.* I. kötet, Freiburg 1962, 1—55. o.
- Kirchengeschichte heute. Geschichtswissenschaft oder Theologie?* Trier 1970. Gyűjtéményes kötet, kiadta Kottje Raymund. Szerzők: Brox Norbert, Iserloh Erwin, Jedin Hubert, Lutz Heinrich és Stockmeier Peter.
- Seminarium* 25, n. s. 13 (1973). A folyóirat különszáma az egyháztörténelemről. Közreműködők pl.: Congar Yves, Daniélou Card. Jean, Jedin Hubert, Loew Jacques stb.
- Schatz, Klaus S. J. *Ist Kirchengeschichte Theologie? Theologie und Philosophie* 55 (1980) 481—513. o.

Hans Urs von Balthasar

AZ EGYHÁZ MINT KRISZTUS JELENLÉTE

Kezdjük egy naiv gondolkodási kísérlettel. Helyezkedjünk bele Jézus gondolataiba, amikor tanítványai között járt-kelt, és előre látta hamaros halálát. Ő nemcsak egynéhány kiváltságosért jött a világra, hanem ugyanúgy a következő nemzedékekért is. És ezek számára nemcsak halvány emlékként kellett fennmaradnia, mint mindinkább a múlt kódébe elmerülő alak: élő jelentét akart köztük lenni, ha lehet, még élőbb, mint most a körülvevőknek, akik olyan keveset értettek meg végső szándékaiból. Adhatott velük az útra végrendelet-szerű szavakat: „Szeressétek egymást, amint én szerettelek titeket”; „aki közöttetek a legnagyobb, az legyen a legkisebb”, és hasonlókat. De mennyi ideig maradna elevenen közöttük az ilyen tanítások emléke? Emberi tulajdonságaik hamarosan győzedelmeskednének isteni útmutatásai felett — hiszen ezek nincsenek ínyére az ember túlságosan emberi részének, — és fátylat vetnének jelenlétére.

Tehetne többet is: beléjük önthetné szellemét, lelke mélyét, hogy halála után végre megértsék, ki volt ő és mit tett. Tudta, hogy ehhez előbb a halálban ki kell lehelnie lelkét, hogy a halálon túlról bensőségesen beléjük lehelhesse, tüzesen rájuk lelküldhesse Lelkét. Ezért mondja nekik: „Jó nektek, hogy én elmegyek; mert ha nem megyek el, a Vigasztaló (a Lélek) nem jön el hozzátok, ha azonban elmegyek, elküldöm hozzátok”, „ő az enyemből vesz, és hirdeti nektek.”

De elég-e ez minden időközön át? Nem lesz-e ez az isteni Lélek túlságosan isteni, szellemi ahhoz, hogy a kései, sokkal későbbi utódokban nemcsak fentartsa az eleven emlékeztést egykor-élt önmagára, hanem valóságos jelenlétét is lehetővé tegye köztük? Hisz végül is kevesen vannak, és feltámadása után a szélrözsa minden irányába széjjelszórja ezeket a keveseket: „Menjetek és tanítsatok minden népet.” Hogyan merészelheti hozzáfűzni: „Íme én veletek vagyok a világ végéig”?